

Reprezentáció és nyilvánosság az Erzsébet Tudományegyetemen

Bevezetés

A tanévnyitó az egyetemi naptárban kiemelt ünnep. Az Erzsébet Tudományegyetem (ETE) 1923. október 14-i ünnepsége azonban nem csak az oktatás, a tanév szimbolikus kezdetét jelentette. Az intézmény új székhelyen kezdte meg működését: Pécssett, több évszázados kihagyás után ismét egyetem nyílt. Az esemény jelentősége a szokottnál is díszesebb formákat kívánt, (Halasy-)Nagy József rektor már az előkészületek alatt leszögezte, hogy „*az egyetem történetében ezen fontos fordulópontot képező alkalommal az egyetemi Tanácsot beiktató és a tanévet megnyitó ünnepélyes közgyűlést a hagyományos formáktól eltérőleg tágabb keretekben és nagyobb fényvel kívánja megtartani, már Pécs városára való tekintettel is.*”¹ Az időpontot a magasrangú vendégek elfoglaltságaihoz igazították, Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenléte pedig azt is világosan mutatta, hogy a pécsi tanévnyitó nemcsak a város vagy az intézmény, hanem a teljes magyar felsőoktatásügy számára is kiemelt esemény.²

A miniszter és kíséretében államtitkárok, miniszteri tanácsosok, valamint a társegyetemek képviselői már október 13-án, a szombat esti gyorsvonattal megérkeztek, egy kisebb pécsi csoport Dombóvárig előreutazott az üdvözlésükre. A 30–40 fős illusztris társaság a hallgatók sorfala közt vonult be a pécsi főpályaudvar várótermébe, ahol a Nendtvich Andor polgármester vezette, hasonló méretű díszes küldöttség fogadta őket. A kölcsönös köszöntőbeszéd után a vendégeket a Nádor Szálló télikertjében á la carte vacsora várta.

Másnap reggelre a város is díszbe öltözött, az előző napokban a helyi sajtó címlapon figyelmeztette a lakókat a hivatalok és magánházak fellobogozására. Az ünneplés 10 órakor a Veni Sancte-val kezdődött a zsúfolásig megtelt egyetemi templomban, ahová a miniszternek ismét sorfalat álló hallgatók már be sem fértek a vendégektől és a báméskodóktól. Az egyházi ceremóniát követően a résztvevők átsétáltak az egyetem központi, Rákóczi úti épületének dísztermébe, ahol 11 órakor kezdetét vette az ünnepélyes közgyűlés. A Hiszekegy után a leköszönő rektor, Kérészy Zoltán üdvözölte a megjelent vendégeket, s főként Klebelsberget, aki nyitóbeszédében a magyar egyetemek hanyattatott sorsát felidézve kultúrpolitikai programjának legfőbb elemeit, a kárpát-medencei kultúrfölény eszméjét, illetve a kulturális decentralizáció szükségességét ismertette, majd felavatta Dudits Andornak a középkori pécsi studium generale alapítását ábrázoló dísztermi freskóját és hivatalosan is átadta az egyetem épületeit.

1 PTE EL VIII.101.a. ETE tanácsulása, 1923. szeptember 27., 9. pont. A tanulmányban hivatkozott források és szakirodalom bibliográfiáját lásd jelen lapszám 167. oldalán, a képek jegyzékét pedig a 160. oldalon.

2 A megnyitó eseményeiről részletesen lásd az alábbi sajtótudósításokat: A pécsi egyetem ünnepélyes megnyitásának programja. *Dunántúl*, 1923. október 13. 1.; A kultuszminiszter Pécssett. *Dunántúl*, 1923. október 14. 1.; Megérkeztek az egyetemet avató vendégek. *Pécsi Lapok*, 1923. október 14. 1.; Az egyetem ünnepélyes megnyitása. *Dunántúl*, 1923. október 16. 2–3.; Az egyetem ünnepélyes megnyitása. *Pécsi Est*, 1923. október 16. 2.; A pécsi egyetem felavatása. *Pécsi Lapok*, 1923. október 16. 1–2.

A ceremónia a tanévnyitók szokásos programelemeivel folytatódott: Kérészy elmúlt tanévről szóló beszámolója után az egyetemi díszjelvények átadásával szimbolikusan is beiktatták az új tanév rektorát és dékánjait. Az új rektor, (Halasy-)Nagy József az ünnepi momentumba kiválóan illeszkedő székfoglaló beszédet tartott az egyetemek nemzeti feladatairól, világosan kijelölve a pécsi egyetem hivatását is: „*a modern egyetem egyedül az igazság kutatásaival foglalkozik. Az igazság kutatóit pedig a legtisztább idealizmus hatja át. Idealizmus, amely félre tesz minden mellék célt s a jövő hitét építi fel a társadalomban. A pécsi egyetem előtt is csak az a cél lebeg – fogalmazott a korabeli sajtóbeszámolóok szerint hangos éljenzéssel többször is félbeszakított beszédében –, hogy a nemzet jövőjét biztosítsa a tudomány, a kultúra eszközeivel, az igazság keresése útján. Ami az igazságot keresi, az ideál felé tör. Az egyetem a hallgatóinak pedig az igazság keresésének módjait adja át.*”³ Az egyetemi szózatokat végül Weszely Ödön bölcsészkar dékán hallgatókhoz intézett intelmei zárták. Ezt követően Nendtvich Andor polgármester vette át a szót és az egyetem megnyitását egy új korszak nyitányaként jellemezte, majd Hanuy Ferenc kanonok a pécsi püspök, Kapi Béla püspök pedig az evangélikus egyház üdvözlétét tolmácsolta, de felszólalt az Evangélikus Hittudományi Kart befogadó Sopron polgármestere, Thurner Mihály, valamint a társegyetemek nyolc képviselője is. Az üdvözlőbeszédekkel három és fél órára nyúló közgyűlés a Himnusszal zárult, ezt követően a vendégek egy 150 fős tár-

1. kép – Ünnepélyes közgyűlés az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitóján, 1923. október 14-én

³ A pécsi egyetem felavatása. *Pécsi Lapok*, 1923. október 16. 1–2. Kiemelés az eredetiben.

sasabédre vonultak át a Pannónia dísztermébe. Itt ismét köszöntők következtek, a fogadás oldottabb légkörében Klebelsberg már nyíltabban és gyakorlatiasan fogalmazott, amikor figyelmeztette a jelenlévőket: az intézmény fejlesztéséhez ne várjanak anyagi segítséget az államtól, a kultúráért és az egyetemért komoly áldozatokat kell hozni.⁴ A hosszúra nyúlt nap fél 8-kor a Nemzeti Színház díszelőadásával folytatódott, ahol Jókai Mór *A szigetvári vértanúk* című drámájának első és *A cigánybáró* második felvonását adták elő. Az este a Nemzeti Kaszinóban tartott szűkkörű estélyel zárult.

Alig egy hónappal később az egyetem legújabb karát, az Evangélikus Hittudományi Kart is felavatták Sopronban. Az azonos forgatókönyv szerint, de szerényebb körülmények közt zajló ünnepségen a kultuszminiszter képviselőjében Tóth Lajos államtitkár adta át a kar épületeit.⁵

*

1923. október 14. az Erzsébet Tudományegyetem történetének fontos dátuma: a Pozsonyban alapított egyetem székhelyének elvesztését és a fővárosi kölcsönépületekben eltöltött, hányatott tanéveket követően új – bár a megnyitáskor még ideiglenesnek tekintett – otthonra talált Pécssett. Az ETÉ-ről szóló történetekben az első pécsi tanévnyitó a székhelyváltás folyamatának, az egyetemi működés megváltozott körülmények között történő ki- és újjáépítésének szimbolikus pillanata, melynek jelentőségét az utókori értékelésekben persze nagymértékben növeli, hogy az átmeneti elhelyezés végül tartós maradt. Az ünnepi közgyűlésen készített fénykép gyakran felbukkan az Erzsébet Tudományegyetem történetét taglaló munkákban, mint a székhelyváltás eseménysorát egy kimerevített képben megragadhatóvá tévő illusztráció. A szervezeti, oktatási, képzési és tudományos kérdésekre, az egyes fakultások vagy diszciplínák történetére koncentráló, hagyományosnak mondható intézménytörténeti megközelítések számára a szertartásos rendben és díszöltözékekben, udvarias köszöntők és derűs koccintások közepette eltöltött nap konkrét lefolyása és eseményei azonban látszólag csekély információt nyújtanak, az egyetemi minden- és ünnepnapok kis színes epizódjai csupán.

Ugyanakkor mára már komoly múltra tekint vissza az egyetemtörténeti kutatások azon tematikai vonulata is, mely éppen az (ön)reprezentáció e látványos pillanatait felhasználva, az egyetem és a nyilvánosság viszonyára, a szervezeti identitásalkotás és -erősítés vagy éppen az ünnep- és emlékezetkultúra egyetemi gyakorlataira kérdez rá. Az egyetem-történet-kutatás némi késéssel ugyan, de rendre leköveti a történettudomány elméleti, módszertani, tematikus irányváltásait, ezen újfajta kérdésfelvetések felbukkanása is annak köszönhető, hogy a hatvanas-nyolcvanas évektől érvényre jutó társadalomtörténeti megközelítések súlypontjai az ezredfordulóra az új kultúrtörténet és a történeti antropológia irányába mozdultak el.⁶ Az egyetemi reprezentáció és emlékezetkultúra területén a középkori és korajútkori egyetemek kulturális gyakorlatait illetően mára nemcsak esetta-

⁴ Az állam hadirokkant – mondotta Klebelsberg Kunó gróf a Pécs városát éltető beszédében. *Dunántúl*, 1923. október 16. 3.

⁵ Felavatták a soproni ev. theologiai fakultást. *Sopronvármegye*, 1923. november 13. 1–2.

⁶ GERBER 2014; FÜSSEL 2018; FÜSSEL 2019; AHLBÄCK – HOLLSTEN 2015. 104–108.; BOER – FÜSSEL – SCHUH 2018a.

nulmányokra, de a szintézis igényével fellépő kézikönyvekre is támaszkodhatunk,⁷ míg a modernkori egyetemekre irányuló kutatásokat elsősorban a századfordulótól felélénkülő jubileumok foglalkoztatják.

Utóbbi korántsem véletlen és szorosan összefügg a diszciplína professzionalizálódása során felbukkanó kételyekkel. Az egyetemtörténeti kutatások döntő része ugyanis még ma is valamilyen jubileum mentén, hirtelen feltámadó, majd a jeles napok elmúltával rendszerint ugyanilyen gyorsan alábbhagyó érdeklődésből (és az ehhez rendelt anyagi forrásokból) születik, ami az elvárt teljesítményt tudományon kívüli szempontok függvényévé teszi/teheti. Az utóbbi években a diszciplína egyfajta „megküzdési stratégiájaként” az egyetemi emlékezetkultúrára, valamint az (ön)reprezentációra vonatkozó történeti kutatásokból mintegy magától értetődően bomlott ki a jelenkori egyetemtörténet-írás, valamint az intézményi önlegitimáció és önreprezentáció ambivalens viszonyának kritikája.⁸

Az új tematika azonban nemcsak a diszciplináris önreflexiót erősítette fel, hanem bővítette a tudományág kapcsolatrendszerét is. A nyilvánosság, az (ön)reprezentáció, a szimbolikus kommunikáció témakörei ugyanis szükségszerűen interdiszciplináris látásmódot igényelnek. Így például a szimbolikus tér- és időhasználat gyakorlatait és eszköztárát, az ünnepek, ceremóniák és emlékműállítások identitásképző szerepét a néprajzi kutatások egyes megközelítéseinek integrálása világíthatja meg. Az egyetem térbeli megjelenése az építészettörténet, a központi terek és épületek díszítése, a megrendelésre készített festmények és szobrok leírása és értelmezése az ikonológia, ikonográfia és a művészettörténet, az egyetemi díszjelvények a pecséttan és/vagy a címertan módszereinek alkalmazását igénylik. Az ünnepi ceremóniák és rítusok szertartásrendje, lebonyolítása pedig olyan, a társadalomtörténet és a szervezetszociológia számára alapvető, de az egyetemtörténet-írásban elsősorban szervezeti és egyéb szabályzatok szövege révén kutatott jelenségek működését mutatja meg a gyakorlatban, mint például a hierarchia, a habitus, a csoportképződés, vagy az inklúzió és az exklúzió formái stb.⁹

Az egyetemtörténet-írás ezen irányvonalának megjelenése a hazai kutatásokban egyelőre eseti jellegű. Bár az imént ismertetett törekvések közé értelemszerűen nem sorolható be, korai előfutárnak tekinthető Papp József *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen* című, monografikus feldolgozásként máig egyedülálló munkája, mely már 1982-ben kijelölte a témakör feldolgozásának főbb tartalmi elemeit (és jelen lapszám számára is hasznos fogódzókat kínált).¹⁰ Noha az utóbbi években számos recenzens próbálkozott már, hogy a hazai szerzők figyelmét az irányzat alpmunkáira irányítsa,¹¹ egyelőre inkább a tematikai érdeklődés felerősödéséről, semmint módszertani sokszínűségről beszélhetünk. Többségében epizódyszerű, olykor a szerzők által is „kis színes”-ként kezelt írások születnek, talán nem véletlen, hogy többségük blogposztok vagy egyéb, könnyedebbnak tekintett műfajokban lát napvilágot. A szerzők többsége a kutatás tárgyát képező egyetem valamely történeti gyűjteményének dolgozója, akik egyszerre generálói és hasznélvezői a tárgyi források iránt megnövekedett történetkutatói érdeklő-

⁷ BOER – FÜSSEL – SCHUH 2018b.

⁸ HAMMERSTEIN 1983; MÜLLER 1998; BECKER 2007; MÜLLER 2010; MÜLLER 2021; DEMANTOWSKY 2014; GERBER 2014. 277–278.; PALETSCHEK 2012; DHONDT 2015; WEIGAND 2021.

⁹ FÜSSEL 2018. 389.

¹⁰ PAPP 1982.

¹¹ Lásd például: BITSKEY 2017; HEGYI 2021.

désnek. Esetükben a reprezentációtörténet felé fordulás szintén összefüggésbe hozható az intézményi önlegitimációban játszott szerep kritikus szemléletével: Szilágyi Judit muzeológus 2016-ban e megfontolásból kiindulva épp a *Per Aspera ad Astra* hasábjain ösztönözte a történetíráshoz hasonló identitáskeresésre az egyetemi múzeumokat.¹² Noha folyóiratunk mindig is elkötelezett volt az egyetemtörténet-írás új útjainak megismertetése iránt, több recenzió is közöltünk olyan egyetemtörténeti munkáról, mely a társadalom- és az új kultúrtörténet megközelítéseit alkalmazva íródott,¹³ s persze számtalan alkalommal publikáltunk az Erzsébet Tudományegyetem történetét feldolgozó írásokat, utóbbiak között a fent említett tematikák csak elvétve bukkantak fel. A szálak mindezülig „nem értek össze”, noha jelen lapszám szerzőit (egyben a folyóirat szerkesztőit) évek óta foglalkoztatják az egyetemi reprezentáció kérdései, amit jól mutat, hogy tanulmányra átdolgozott írásaik korai verziói először blogjaikon (TGYOblog, Levéltári blog) jelentek meg.¹⁴

A lapszám fókuszában tehát az egyetemi (ön)reprezentáció kérdésköre, vagyis az egyetem nyilvánosságához való viszonya, annak szimbolikus megjelenítése, valamint az ezzel összefüggő intézményi stratégiák állnak. Az utóbbi években megjelentetett intézménytörténeti munkákban annak cáfolata, hogy az egyetem szűkebb-tágabb környezetétől függetlenül, attól elszigetelten, mintegy önmagába zárkózva tevékenykedik, lassan hasonlóan közhelyszerűvé válik, mint a hamisnak bizonyuló, eredeti állítás az egyetemek „elefántcsonttorony”-mivoltáról. Az egyetem – bármilyen más társadalmi intézményhez vagy szervezethez hasonlóan – nem légtüres térben mozog. A modernkori egyetemeknél maradvá, működésüket a tudomány és az oktatás társadalmi alrendszerain túl lokális, állami, nemzeti stb. keretfeltételekbe és kontextusokba illeszkedve fejtik ki. E sokrétű beágyazottság meghatározza – többek között – a tevékenységükkel kapcsolatos elvárásokat, saját igényeiket, működésük szellemi és anyagi feltételeit, formálja polgárai szocializációs és magatartásmintáit, befolyásolja cselekvési stratégiáikat.¹⁵

Egy újonnan alapított felsőoktatási intézmény, mint az Erzsébet Tudományegyetem, több, már kialakult szabályokkal, mintákkal és hagyományokkal bír, egymással különféle módokon összefonódó akadémiai, nemzeti, lokális stb. térbe lép be. (*Az Erzsébet Tudományegyetem rövid története* című írás ennek intézmény- és eseménytörténeti összefoglalását adja.) Amennyiben arra törekszik, hogy e szférák tagjakként ismerjék el, szükséges, hogy magáévá tegye szabály- és szokásrendszereiket, ami nemcsak a működés jog vagy normák által szabályozott, belső mechanizmusait jelenti, hanem a külsőségek, ceremóniák, sajátos szokások átvételét is.¹⁶ Egyetlen példával: a tudományos közösségbe való belépés az új tag kiválasztására vonatkozó minősítési előírások alkalmazása mellett az ünnepélyes doktorrá avatás évszázados beavatási rituáléin keresztül valósul meg.¹⁷ E hagyományok átvétele ugyanakkor nem mechanikus. Az egyetem saját megfontolások alapján válogat, egyes szokásokat elutasít, másokat igyekszik a maga képére formálni, miközben újakat is alkot. Olyan egyedi identitást igyekszik kialakítani és a nyilvánosság

¹² SZILÁGYI 2016.

¹³ POLYÁK 2017; SZTANA-KOVÁCS 2017; POLYÁK 2020.

¹⁴ TGYOblog – PTE ETKK Történeti Gyűjtemények Osztályának blogja (<https://tgyoblog.lib.pte.hu/> [2024.02.12.]); Levéltári blog (<https://leveltar.pte.hu/leveltarblog> [2024. 02.12.]).

¹⁵ BROCKLISS 2000.

¹⁶ CZARNIAWSKA – WOLFF 1998. 33–37.

¹⁷ Vö. DITZHUYZEN 2007.

számára megjeleníteni, ami megkülönböztethetővé teszi a „klub” más tagjaitól, javítja pozícióit a közvetlen és tágabb környezet, nem utolsósorban a potenciális mecénások és az állami pénzosztók figyelméért vívott harcban.¹⁸ Az egyetemi szimbolikus politika terén született döntések gyakran stratégiai célok megvalósítását szolgálják.

Az egyetemi reprezentáció vizsgálata tehát egyfelől mutatja az intézmény közvetlen működési környezetét jelentő szférák igényeihez és diskurzusaihoz való idomulást, másfelől az intézményi önreflexió tanulmányozására is alkalmas, betekintést nyújt az egyetem múlt-, jelen- és jövőképebe. Az egyetem nyilvánosságban való megjelenésekor színre vitt identitásnarratívái azonban ritkán statikusak: a környezetétől elismerésre vágyó intézmény ugyanis kénytelen a számára releváns diskurzusok változásait az önmagáról alkotott elbeszélések átformálásával (is) követni. Ez eredményezhet drasztikus identitásváltást, melynek legplasztikusabb példája a kommunista egyetemről szóló narratívák megjelenése az ötvenes évek elején, máskor csak finomhangolásokról beszélhetünk. Ahogy a lapszám *Az Erzsébet Tudományegyetem identitáskonstrukciói* című írása mutatja, a két világháború között helyét kereső Erzsébet Tudományegyetem a revíziós kormánypropaganda és lokális várostörténeti narratívák között egyensúlyozva alakította ki öntörténeti narratíváit, melynek hangsúlyváltásai minden esetben olyan egzisztenciális krízishelyzetekhez kötődtek, amikor az intézmény egyetemi mivolta vagy akár léte megkérdőjeleződni látszott. Így identitásnarratíváinak finomhangolásaiból fejlesztési stratégiáinak irányai, de a remélt támogatónak személye is kiolvasható.

Az egyetemi identitás pusztán narratív tartalmi elemeken keresztül történő leírása azonban még semmit sem mond el ezen értelmezések hordozóiról, a disszemináció formáiról, címzettjeiről vagy a célba juttatni kívánt üzenet hatásáról. Az egyetem külső és belső nyilvánossága előtt különböző szimbólumok, rítusok és ceremóniák reprezentálják az intézményt. E jelképek rendkívül sokrétűek lehetnek: ide sorolható például az alapító oklevél, a pecsét, a címer vagy a zászló, a kultikus terekben elhelyezett festmények és szobrok, az ünnepi ceremóniák során használatba vett díszjelvények (láncok, botok, gyűrűk, ruhák), de az akadémiai élet statútumokban lefektetett szabályrendszere és átmeneti rítusai, valamint ezek szertartásrendje is. Valamennyi épp annyira állandó közvetítő csak, mint – ahogy említettük – a külső és belső befolyásoknak egyaránt kitett intézményi önkép maga. Még a legközismertebb szimbólum, a talár sem volt mindig használatban. Az egyetemi tisztségviselők dísztalárjainak használatát II. József tiltotta be, helyüket a 19. század elejétől fokozatosan a díszmagyar vette át.¹⁹ Az Erzsébet Tudományegyetemen ugyanakkor – elsődlegesen takarékosági okokból – eleinte egyszerűbb kivitelű, hosszú, fekete dísztalárokat készítettek, melyeket csak a harmincas évek második felében váltott fel a díszmagyar. A díszöltözéket érintő elhúzóódo vitákban azonban már nemcsak anyagi, hanem a nemzeti karaktert túlhangsúlyozó öltözék nemzetközi megítélésével kapcsolatos kételyek is szerepet kaptak. A két világháború között készített rektori és dékáni díszöltözékek, valamint az egyéb díszjelvények (láncok, botok) egyes darabjai 1949 májusáig voltak használatban, amikor is a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elrendelte, hogy az egyetemek mint egy letűntnek tekintett kor relikviáit szolgáltatassák be azokat a Nemzeti Múzeumnak.

¹⁸ SCHWINGES 2008; AHLBÄCK – HOLLSTEN 2015. 104–108.; BÜK et al. 2017. 56–58.

¹⁹ PAPP 1982. 71–72. Vö. FÜSSEL 2018. 398.

Az egyetem elnevezése, valamint *Az Erzsébet Tudományegyetem szimbólumai* című írásból világosan kitűnik: az intézményi identitásnarratívák és az ezeket hordozó szimbólumok szinte folyamatosan változnak. Az egyetemek évszázados történetében több állandó (vagy pusztán formai azonossága/hasonlósága miatt kontinuusnak tűnő) jelképet találhatunk (ilyen például az alapító oklevél), mások idővel eltűntek, jelentőségüket vagy funkciójukat veszítették. Így például a középkorban a címer az autonómia egyik szimbóluma volt, az Erzsébet Tudományegyetem azonban nem bírhatott saját címert, és pecsétjein is csak az állam címerét használhatta. A mai egyetemek többsége szintén rendelkezik címerrel, ezek mára azonban inkább egyfajta logó szerepét töltik be. Jelentősebb, olykor gyökeres átalakulásokra (névváltoztatásra, jelképek eltávolítására, ünnepnapok törlésére stb.) általában valamilyen politikai rendszerváltást követően kerül sor, a finomhangolások inkább az egyetemi önkép belső indíttatású, kisebb módosulásait jelzik.²⁰ E „belső indíttatás” azonban nem csak az intézményen kívüli nyilvánossághoz való idomulásból fakadhat, a változás igénye érkezhetsz a közösségen belülről is, amennyiben az egyetem identitáskínálata saját tagjai számára elégtelennek bizonyul.²¹ Az Erzsébet Tudományegyetem esetében több ilyen eset is említhető, a díszöltözet körüli vita mellett például az Evangélikus Hittudományi Kar díszdoktori jelöléseit követő szóváltások vagy a „négy szobor”-ügy, amely az egyetem Pécsre költözésében kiemelkedő szerepet játszott személyeknek állított szobrok körül robbant ki, de maga a költözés tizedik évfordulójáról megemlékező ünnepség elmaradása is ide sorolható. Valamennyi epizód azt jelzi, hogy az Erzsébet Tudományegyetem tanártestülete mint ünneplő és emlékező közösség korántsem volt egységes, az egyetem történetének egyes momentumaira, bizonyos identitáselemekre más és más hangsúlyokkal tekintett.

Az egyetemi naptár bővelkedik ünnepi alkalmakban, ezeket *Az Erzsébet Tudományegyetem ünnepi, tudományos és kulturális eseményei* című tanulmány mutatja be. A közös ünnepek – a tanév ceremoniális megnyitása és lezárása, a (dísz)doktoravatások, a közgyűlések, az alapítókra, patrónusokra vagy elhunyt professzorokra való megemlékezések, a fakultások tagjai előtti tisztelgés stb. – közösségépítő és -stabilizáló funkcióval bírnak.²² Az ünnepnapok kijelölésekor felbukkanó, a résztvevők számának maximalizálását vagy egy prominens meghívott jelenlétét biztosítani hivatott, pragmatikus megfontolások ugyanakkor azt is mutatják, hogy ezen alkalmak a legtöbb esetben a nyilvánosságnak is szólnak.²³ Sőt, az Erzsébet Egyetem Barátainak Egyesülete által alapított Erzsébet-serleg adományozása vagy az egyetem díszdoktorrá avatási gyakorlata egyenesen az intézményen kívüli pártfogókkal való kapcsolatok szorosabbra fűzését (és persze sok esetben anyagi támogatásuk megnyerését) célozta.²⁴ A diplomák átadásával, egy kiváló egyetemi polgár méltatásával, vagy éppen az elmúlt évben végzett munka összefoglalásával az intézmény kiválóságát, csúcsteljesítményeit tette láthatóvá, működésének aktuális kérdéseit tematizálta.²⁵ Az ünnep emlékezeti, politikai, gazdasági vagy társadalmi funkcióin túl azonban

20 KNIEFACZ – POSCH 2015. 384–385.

21 PICARD 2012. 161–162.; PALETSCHEK 2012. 146.; HECHLER – PASTERNAK 2013. 381–382.; JANDL 2021. 129–130.

22 VEREBÉLYI 2004. 17–19.; BARNA 2004. 191.

23 MÜLLER 2010. 81. Vö. DRÜDING 2019. 56–60.

24 Vö. DHONDT 2013.

25 MÜLLER 2010. 75.; KNIEFACZ – POSCH 2015. 382.; FÜSSEL 2019. 18–22.

a történeti kutatások számára az ünneplés szerkezete is jelentőséggel bír. Az egyes típusok (tanérvnyító, doktoravatás stb.), formai elemek (beszéddek, zene, felvonulás, kitüntetés stb.), valamint az aktorok (professzorok, hallgatók, intézményen kívüli szereplők) vizsgálata az egyetem múltértelmezésének, jelenbeli helyzetértékelésének és jövőbeli perspektíváinak érvényre juttatása érdekében megválasztott eszközöket és módszereket, valamint ezek sikereit és kudarcait is mutatja.²⁶

Az Erzsébet Tudományegyetem közösségén belül az alapítási székhely kényszerű elhagyása, az egyetem fogalmának megfelelő intézményi működésért, majd a fennmaradásért folytatott állandó küzdelmek hatására igen korán megmutatkozott a saját múlt historizálásának és a megemlékezésre alkalmas vonatkoztatási pontok kijelölésének igénye, melyet minden bizonnyal az első világháború, az azt követő rendszerváltások, valamint a Trianon jelentette létbizonytalanság és kiszámíthatatlanság érzete is felerősített.²⁷ Az egyetemi közösség tudatosan igyekezett megőrkíteni az utókor számára az emlékezetre méltó momentumokat, s ehhez előre, az efemer ünnepi ceremóniákon túlmenően is megalkotta a megemlékezés és az elismerés térbeli alakzatait is.²⁸ Az *Erzsébet Tudományegyetem tárgyi emlékei* című írásban bemutatott emlékművek, szobrok, festmények és érmek szintén a sokrétű intézményi identitáskínálat elemei, az emlékezés materiális formaváltozatai – mi vagy ki kap emléktáblát, érmet vagy „csak” egy emlékkötetet – egyben a megőrkíteni kívánt személynek vagy eseménynek tulajdonított jelentőséget is mutatja. De erre utal e tárgyi emlékek térbeli elhelyezése is: a hosszú folyósokon sorjázó rektorportrék autonómiát, kontinuitást és stabilitást sugároznak,²⁹ a központi terekben elhelyezett szobrok az egész egyetemi közösség egységes értékítéletét hivatottak megjeleníteni, egy fakultás sokadik emeletén elhelyezett emléktábla viszont egy szűkebb emlékezetközösségre utal.³⁰ Az emlékpontok elhelyezésének vizsgálata arra is rámutat, hogy igyekszik az egyetem magáévá tenni és a maga képére formálni nyilvános tereit. Noha e kérdéskör az új építkezések esetén vizsgálható a legárnyaltabban, ahogy *Az Erzsébet Tudományegyetem épített öröksége* című írás is mutatja, a kényszerű átköltözés következtében a város által, az ETE számára átengedett pécsi épületek szimbolikus és funkcionális birtokbavétele is különös jelentőséggel bír: az intézmény története egy már kialakult városi térbe való beilleszkedés krónikájaként is elmesélhető.

E tanulmányok jól jelzik azt is, hogy jelentősen kibővült az egyetemtörténeti kutatásokhoz felhasználható források köre. Az eddig jobbra mutatós kiállítási tárgyként kezelt meghívók segítségével például az egyetemi ünnepek szerkezete tárul fel, címzettjein keresztül pedig az intézmény kapcsolatrendszere is.³¹ De korábbinál intenzívebb figyelmet kapnak a szimbolikus kommunikáció materiális hordozói is, a reprezentáció tárgyi forrásai – díszjelvények, szobrok, festmények, érmek, síremlékek stb. –, valamint az egyetemi épületek mint funkcionális terek és emlékezeti helyek.³² Az egyetemtörténeti feldolgozá-

26 DRÜDING 2019. 60–76.; BECKER 2007. 92–103. Vö. VEREBÉLYI 2004. 16–17.

27 Vö. BARNA 2000.

28 Vö. BURKE 2001; SZÜCS 2000; FÜSSEL 2018. 391.

29 KNIEFACZ – POSCH 2015. 391.; FÜSSEL – RÜTHER 2018. 420.

30 KESZEG 2004. 27.

31 MÜLLER 2010. 80.

32 GERBER 2014. 285.; BAUER et al. 2016; FÜSSEL 2018; FÜSSEL 2019. 14–18.; WAGNER 2018; KESZEG 2004. 27.

sok elsődleges kútfői azonban továbbra is a különféle szöveges források, melyek forrásértékét *Az Erzsébet Tudományegyetem történetének írott forrásai* című tanulmány mutatja be. A reprezentációtörténeti kérdésselvetések ugyanis nemcsak új forrásokat vonnak be a kutatásokba, hanem a „régit”, hagyományos forrásokon alapuló újszerű olvasatokat is kínálnak. Így például, bár az eseménytörténeti rekonstrukciók szemszögéből indokolt az elmúlt év történéseit összegző tanévzáró és a jövőbeli reményeket soroló tanévnyitó ünnepi beszédeket, krónikákat erős kritikával kezelni, ugyanezek azonban kiváló forrásanyagot kínálnak intézményi önreflexió, önlegitimáció és múltértelmezés vizsgálatához.³³ Az egykori egyetemi polgárok vagy pártfogók visszaemlékezései és a korabeli sajtóforrások segítségével pedig ezen értelmezések érvényre juttatásának sikere is mérhető.

*

Az Erzsébet Tudományegyetem reprezentációtörténetének egyik, szimbolikus tartalmakkal talán leginkább telített pillanata, amikor az első pécsi tanévnyitó prominens vendégei az épp hogy csak elkészült díszteremben a kultúrpolitikai irányelveit felmondó Klebelsberget hallgatják, s szemük olykor az aula egészét uraló Dudits-freskóra téved. A freskó a városba költöző pozsonyi egyetemben az 1367-ben felállított, de néhány évtizedes működés után megszűnt studium generale újjáéledését ünnepli, az alapítást ábrázoló középkori jelenet egyik alakjáról azonban a festményt megrendelő kultuszminiszter arca néz vissza. E momentumban az alig néhány éve alapított, konkrét és átvitt értelemben is helyét kereső egyetem (ön)reprezentációjának legfontosabb elemei sűrűsödnek: a fiatal intézmény legitimációs igénye találkozik a megmaradást garantáló kultúrpolitika és az új székhely nyújtotta identitáskínálattal. Az Erzsébet Tudományegyetem reprezentációs gyakorlatainak, hagyományteremtő törekvéseinek többsége kibontható e pillanatból, a következő oldalakon erre teszünk kísérletet.

A *Per Aspera ad Astra* jelen lapszáma döntően az egyetem pécsi működéséhez köthető reprezentációs gyakorlatokat veszi számba, a feldolgozás tehát az Erzsébet Tudományegyetem egészére nézve térben és időben csak korlátozottan fed le az intézményi működést. Ennek egyik oka, hogy a pozsonyi évek nem egy, az akadémiai-tudományos közegben lábát megvetni kívánó intézmény nyugodt, fokozatos építkezésének időszakát jelentették, az intézményvezetés figyelmét a reprezentáció kérdései helyett elsősorban az oktatók kinevezésének, az épületek elhelyezésének és a karok felállításának egzisztenciális problémái kötötték le. Ezekben az években az egyetem nem az elismertségéért, hanem a létéért küzdött. A pozsonyi időszak mélyebb feldolgozását ugyanakkor a forráshiány is akadályozta, az alapítási székhely kényszerű elhagyásakor ugyanis az egyetem irattárának jó részét is hátrahagyta. Részben szintén a forráshiány az oka, hogy le kellett mondanunk a soproni Evangélikus Hittudományi Kar reprezentációs gyakorlatainak módszeres feltárásáról, ez esetben azonban figyelembe kellett vennünk azt is, hogy a soproni kar pécsi-ektől több szempontból is eltérő keretfeltételei oly mértékben eltérő hagyományokból fakadtak és szokásokhoz vezettek, melyek szétfeszítették volna feldolgozásunkat. A feldolgozás másik időbeli korlátját az 1945 után bekövetkező politikai-társadalmi átalakulás jelentette. Bár az Erzsébet Tudományegyetem megszűnése de iure 1951-ben, az önálló or-

³³ MÜLLER 2010. 85.; BRUCH 2007. 99.

vostudományi egyetemek megszervezésével következett be, a kommunista pártállam fokozatos kiépülése a reprezentációs gyakorlatokban már 1947–48-tól is gyökeres változásokat eredményezett. Ezeket minden esetben jeleztük is, a fokozatosan kialakuló kommunista egyetemi hagyományokat azonban már nem a megelőző időszakhoz hasonló mélységben tárgyaltuk.

A Pécsi Tudományegyetem 2023. évi jubileuma alkalmából összeállított különszám több szempontból is eltér a *Per Aspera ad Astra* eddigi közlési gyakorlatától. Minthogy jelen lapszám kizárólag az Erzsébet Tudományegyetem történetének egy bizonyos szeletével foglalkozó írásokat tartalmaz, így a szerzők által felhasznált levéltári fondok és szakmunkák között több esetben is átfedések mutatkoznak. Ezért a felesleges ismétlődések elkerülése érdekében, valamennyi íráshoz egyetlen közös kép-, forrás- és irodalomjegyzéket készítettünk, melyet a lapszám végén közlünk.

Representation and Publicity at the Elisabeth University Introduction

by Petra Polyák

There is a long history of thematic university history research on the relationship between universities and the public, on the construction and affirmation of organisational identity, as well as on the practices of celebration and remembrance culture. Although our journal has always been committed to the promotion of new ways of writing university history, we have published numerous reviews of works on university history using the social or the new cultural history approach, and of course, many articles on the history of the University of Pécs, but the above-mentioned topics have only occasionally appeared in these writings. To fill this gap, this special issue of *Per Aspera ad Astra* focuses on the history of representation at the Elisabeth University, i.e. the university's relationship with the public, its symbolic representation, and the institutional strategies related to it.